

5. Котлубай О.М. Торговельне судноплавство України: проблеми та перспективи розвитку : монографія / О.М. Котлубай. – О. : ІПРЕД НАН України, 2008. – 384 с.
6. Чекаловець В.І. Підприємницька діяльність на морському транспорті / В.І. Чекаловець, Н.Г. Гребенник : навчальний посібник. – О. : Фенікс, 2011. – 386 с.

Анотація

Ємельянова К. С. Державне регулювання круїзного туризму в Україні. – Стаття.

У статті розглядаються проблеми державного регулювання круїзного туризму. Досліджується сутність транспортно-туристичних кластерів, визначаються перспективи їх розвитку в Одеському регіоні.

Ключові слова: круїзний туризм, морський туризм, кластерний підхід, транспортно-туристичний кластер.

Аннотация

Ємельянова К. С. Государственное регулирование круизного туризма в Украине. – Статья.

В статье рассматриваются проблемы государственного регулирования круизного туризма. Исследуется суть транспортно-туристического кластера, перспективы его создания в Одесском регионе.

Ключевые слова: круизный туризм, морской туризм, кластерный подход, транспортно-туристический кластер.

Summary

Yemelyanova K. S. Government regulation of the cruise tourism in Ukraine. – Article.

In this paper the problems of the government regulation of the cruise tourism are considered. The essence of transport and tourism clusters is analysed, their perspectives of development in the Odessa region are identified.

Key words: cruise tourism, maritime tourism, cluster approach, transport and tourism cluster.

УДК 349.6:349.41

І. Я. Вітюк

ПОНЯТТЯ І ОЗНАКИ ЗЕМЕЛЬ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

Відповідно до Національної програми охорони земель в Україні загальна площа земельного фонду становить 60354,8 тис. га, з них сільськогосподарські землі займають 42969,1 тис. га, а решта – землі несільськогосподарського призначення [1, с. 38]. Саме до другої групи належать землі енергетики, площа яких дорівнює 51,0 тис. га, що становить 0,08 відсотка від загальної площі України, при цьому 65,5 відсотка земель енергетики розміщені за межами населених пунктів, а 34,5 відсотка – в межах населених пунктів, з усіх земель енергетики 55,7 відсотка становлять забудовані землі, а 35,3 відсотка – під водою, решту – 4,6 тис. га, або 9 відсотків, земель енергетики становлять сільськогосподарські угіддя, ліси тощо [2]. Вказане свідчить про те, що енергетика в цілому не є землемісткою галуззю народного господарства, наприклад, у порівнянні з землями промисловості, які складають 194,5 тис. га, чи землями транспорту – 654,7 тис. га земель [2], водночас електроенергетика в структурі всіх галузей вітчизняного виробництва та комунальній сфері займає досить вагоме місце [3, с. 18]. Таким чином, з огляду на якісні та кількісні показники земельних енергетичних ресурсів, неабияке не лише теоретичне, але й практичне значення має питання щодо поняття, змісту, ознак, юридичної природи земель енергетики в Україні, чим і обумовлюється мета даного

дослідження. Окремі аспекти даної проблеми знайшли своє адекватне та ґрунтовне вирішення у працях українських науковців у галузі екологічного та земельного права (В.І. Андрейцева, А.П. Гетьмана, В.М. Єрмоленка, І.І. Каракаша, О.В. Конишевої, В.В. Костицького, П.Ф. Кулиничка, В.Л. Мунтяна, В.В. Носіка, Т.К. Оверковської, О.О. Погрібного, В.К. Попова, В.І. Семчика, Н.І. Титової, Ю.С. Шемшученка, М.В. Шульги тощо) та російських (Г.Є. Бистрова, М.М. Брінчука, С.А. Боголюбова, М.І. Васильєвої, Т.М. Гайворонської, О.К. Голіченкова, Р.К. Гусєва, О.Л. Дубовик, Б.В. Єрофєєва, Є.М. Жєвлакова, О.М. Козиря, О.С. Колбасова, В.В. Круглова, Є.А. Немировського, В.В. Петрова, Г.М. Полянської та інших).

Слід відмітити, що у науковій юридичній літературі недостатньо уваги приділено даній проблемі, оскільки відсутні комплексні доктринальні та концептуальні підходи щодо визначення поняття земель енергетики. В окремих наукових розробках пропонуються загальні тавтологічні визначення, які повною мірою не розкривають змісту даної категорії і ґрунтуються виключно на законодавчому визначенні поняття земель енергетики, поданому чи то у Земельному кодексі України [4], чи спеціалізованому Законі України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» [5]. При цьому дані нормативні акти застосовують дещо відмінні підходи до розуміння земель енергетики. Зокрема, І.Б. Мачуська визначає землі енергетики як землі, надані під електрогенеруючі об'єкти (атомні, теплові, гідроелектростанції, електростанції з використанням енергії вітру і сонця та інших джерел), під об'єкти транспортування електроенергії до користувача [6, с. 147]. Аналогічне за змістом визначення земель енергетики з огляду на ст. 76 Земельного кодексу України із вказівкою на те, що дані землі задовольняють потреби електроенергетики, подано і в підручниках з курсу «Земельне право України» за редакцією В.І. Семчика, П.Ф. Кулиничка [7, с. 473–474] та М.В. Шульги. А.П. Шереметтеж визначає поняття земель енергетики через призму законодавчого фактора [8, с. 523–525]. В.І. Андрейцев дещо розширює нормативне визначення земель енергетики, включивши до нього коло суб'єктів, зокрема фізичних і юридичних осіб, яким надаються ці землі [9, с. 370]. Натомість, Л.Я. Новаковський визначає поняття земель енергетики виключно з огляду на дефініцію, подану у Законі України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів», як земельні ділянки, надані в установленому порядку для розміщення, будівництва та експлуатації енергогенеруючих підприємств, об'єктів альтернативної енергетики, об'єктів передачі електричної та теплової енергії, виробничих об'єктів, необхідних для експлуатації об'єктів енергетики, в тому числі баз та пунктів [3, с. 134]. Своєрідне поєднання підходів щодо розуміння сутності земель енергетики, враховуючи положення і Земельного кодексу України, і спеціалізованого Закону, пропонують І.І. Каракаш та О.О. Погрібний, які до земель енергетики відносять землі, надані підприємствам, установам, організаціям енергетики і громадянам відповідно до земельного законодавства для будівництва та експлуатації енергогенеруючих об'єктів (атомних, теплових, гідроелектростанцій, електростанцій з використанням енергії вітру і сонця та інших альтернативних джерел енергії), а також підземних кабельних, повітряних, підводних ліній електропередачі; під споруди трансформаторних підстанцій, розподільних пунктів і пристроїв; під будівлі, споруди та інші об'єкти,

необхідні для експлуатації, технічного переозброєння і реконструкції систем електропередачі і теплопередачі тощо [11, с. 461]. Особливої уваги заслуговує наукова позиція А.М. Мірошніченка, який, розкриваючи правовий режим земель енергетики, подає визначення цієї категорії з огляду і на ст. 76 Земельного кодексу України і ст. 1 Закону України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» [12, с. 522].

Як бачимо, на доктринальному рівні відсутнє чітке та єдине розуміння поняття земель енергетики, тому вважаємо за необхідне проаналізувати чинне земельне законодавство України. Так, у Земельному кодексі України ст. 65 і ст. 76 присвячені визначенню земель енергетики. При цьому ст. 65 Земельного кодексу України узагальнено визначає землі енергетики як земельні ділянки, надані в установленому порядку підприємствам, установам та організаціям для здійснення відповідної діяльності. Це визначення не розкриває ані змісту, ані сутнісних характеристик земель енергетики, прив'язуючи їх лише до певного виду діяльності, тому така дефініція, на наш погляд, може бути застосована до будь-якого виду земель. Дискусійним є і те, що суб'єктами користування землями енергетики можуть бути, як випливає зі змісту ст. 65 Земельного кодексу України, лише підприємства, установи, організації, тобто юридичні особи. Тому виникає питання про те, чи можуть здійснювати землекористування у даній сфері і фізичні особи, оскільки згідно зі ч. 2 ст. 76 Земельного кодексу України землі енергетики можуть перебувати у 3 традиційних формах власності, в тому числі і приватній, а загальновідомим є той факт з теорії земельного права, що суб'єктами права приватної власності на землю є фізичні та юридичні особи [13, с. 24]. З огляду на такі міркування зміст ч. 1 ст. 65 Земельного кодексу України є алогічним. Звісно, позиція законодавця в цілому є виправданою – в рамках окремої статті прагнули об'єднати в одну групу землі несільськогосподарського спеціального призначення, – але потребує кореляції. У даному контексті можна врахувати позитивний зарубіжний досвід Російської Федерації. Так, у ст. 87 Земельного кодексу Росії землями промисловості, енергетики, транспорту тощо та землями іншого спеціального призначення визнаються землі, які розташовані за межами населених пунктів і використовуються чи призначені для забезпечення діяльності організацій і (чи) об'єктів промисловості, енергетики, транспорту тощо, і права на які, виникають в учасників земельних правовідносин на підставі закону [14]. Крім того, у ч. 2 даної статті зазначено, що ці землі становлять самостійну категорію, здійснено їх поділ на види у залежності від характеру виконуваних функцій [15, с. 132].

Безпосереднє визначення земель енергетики подано у ст. 76 Земельного кодексу України – це землі, надані під електрогенеруючі об'єкти, під об'єкти транспортування електроенергії до користувача [4]. При цьому, на наш погляд, дане поняття не розкриває змісту земель енергетики, а лише окреслює коло об'єктів, які розташовуються на цих землях. Також, у ст. 65 і ст. 76 Земельного кодексу України застосовується різна термінологія. Зокрема, у ст. 65 використовується термін «землі енергетики», а в ст. 76 – «землі енергетичної системи». Зданого приводу А.М. Мірошніченка зазначає, що ці терміни вживаються як синоніми [12, с. 522], але вказівка про це відсутня. На наш погляд, така позиція законодавця є некоректною, оскільки

ки у ст. 19 Земельного кодексу України, де визначено категорії земель, використовується поняття землі енергетики, і тому принаймні на рівні одного нормативного акта має застосовуватись єдина термінологія, адже такі колізії заважають правильному застосуванню законодавства, зменшують його ефективність [16, с. 22]. Як нам видається, поняття «землі енергетики» доцільніше використовувати у земельному законодавстві України у порівнянні з поняттям «землі енергетичної системи» з наступних міркувань: а) з огляду на семантичне розуміння понять: енергетика – це галузь народного господарства, що охоплює вивчення і використання природних енергетичних ресурсів з метою вироблення, перетворення, розподілу і використання енергії [17, с. 351], а енергетична система – це сукупність кількох електростанцій, електричних мереж і споживачів електроенергії [17, с. 351], тобто остання категорія є вужчою і охоплюється попередньою; б) з огляду на розміщення у групі з землями інших галузей економіки, зокрема, промисловістю, транспортом, зв'язком тощо логічніше застосувати поняття енергетика, а не енергетична система, яка є елементом галузі, а не галуззю господарства держави.

Поняття земель енергетики міститься і в ст. 1 Закону України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів». Проте, як вважає А.М. Мірошніченко, прийнятий пізніше Земельний кодекс України розширив поняття «землі енергетики» порівняно із поняттям «землі енергетичної системи», включивши до нього не лише землі під електрогенеруючими об'єктами та об'єктами транспортування електроенергії, але й землі під об'єктами передачі теплової енергії, а також землі під виробничими об'єктами, необхідними для експлуатації об'єктів енергетики та «адміністративні будівлі» відповідних підприємств [12, с. 522]. У Законі застосований аналогічний до Земельного кодексу України підхід щодо визначення поняття земель енергетики через розширений перелік об'єктів енергетики. Дещо інший підхід застосовано у земельному законодавстві Росії. Так, згідно з ч. 1 ст. 89 Земельного кодексу РФ землями енергетики визнані землі, які використовуються чи призначаються для забезпечення діяльності організацій і (чи) експлуатації об'єктів енергетики, права на які виникли в учасників земельних правовідносин з підстав, передбачених законом, а в ч. 2 цієї ж статті подано перелік організацій і об'єктів енергетики, яким для цих цілей можуть надаватись земельні ділянки [14]. При цьому даний перелік об'єктів не є вичерпним і відсилає до спеціального енергетичного законодавства Росії. Дана позиція російського законодавця, на наш погляд, є слушною, оскільки в законі неможливо описати всі види об'єктів енергетики з огляду на сучасну епоху бурхливого розвитку науки і техніки, коли швидкими темпами розвивається і енергетика, з'являються нові енергооб'єкти. Одним з недоліків цього визначення є вказівка про те, що права на ці землі виникають з підстав, передбачених законом, адже таке формулювання у главі 16 повторюється шість разів, а загальні підстави набуття прав на землю визначені у ст. 25 Кодексу, тому таке дублювання є свідченням недосконалості Кодексу з точки зору юридичної техніки.

Що ж стосується юридичної природи земель енергетики, то переважна більшість як вітчизняних, так і зарубіжних, зокрема російських, дослідників у сфері земельного права, аналізуючи національне земельне законодавство, є одностайними в тому, що по-перше, це різновид земель несільськогосподарського, а спеціального

призначення; по-друге, це самостійна категорія земель у складі земель промисловості, транспорту, зв'язку, оборони. При цьому С.А. Боголюбов, Е.А. Галиновська, Е.Л. Мініна, В.В. Устюкова пропонують землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики називати виключно як «землі спеціального призначення», оскільки дана категорія є лаконічнішою та точніше відображає зміст цієї групи земель [18, с. 216]. З цією позицією погоджується і схвально її оцінює А.М. Мірошніченко [12, с. 507]. Оскільки землі енергетики є складовою та різновидом земель спеціального призначення вважаємо за необхідне проаналізувати їх зміст та ознаки, на їх основі виділити загальні та спеціальні ознаки земель енергетики.

Одним з перших поняття земель спеціального призначення визначав М.І. Краснов як земельні ділянки, які надаються в користування не для цілей сільськогосподарського виробництва, не для потреб громадської забудови чи лісового господарства, а для інших цілей – цілей несільськогосподарського призначення [19, с. 40]. Отже, визначальною ознакою земель спеціального призначення є їх цільовий несільськогосподарський характер. Окрім цієї ознаки А.М. Мірошніченко до загальних рис правового режиму земель спеціального призначення відносить: нормування розмірів цих ділянок; внутрішнє та зовнішнє зонування земельних ділянок спеціального призначення [12, с. 508]. В.І. Семчик вважає, що специфічною загальною рисою означених земель є те, що вони використовуються не як засіб виробництва в сільському чи лісовому господарстві, а переважно як просторова база, місце розташування засобів певної діяльності, а також забезпечення раціонального екологічно збалансованого використання землі при експлуатації різних несільськогосподарських об'єктів для гарантування сталого розвитку основних галузей народного господарства; формування цих земель здійснюється здебільшого за рахунок вилучення або викупу земель зі сфери сільськогосподарського виробництва [20, с. 236–237].

Комплексно ознаки земель спеціального призначення визначив В.І. Андрейцев, зокрема: спеціальний режим, обумовлений характером господарської діяльності; закріплення у спеціальному законодавстві характеру і напрямів такої діяльності; пріоритетне використання цих земельних ділянок полягає в обслуговуванні потреб відповідної діяльності; суб'єктами використання цих земель за усталеним стереотипом Земельного кодексу України виступають юридичні особи, хоча і фізичні особи можуть придбавати ці ділянки для зайняття господарською діяльністю; три форми власності на землі спеціального призначення [10, с. 367–369].

Таким чином, землі енергетики – це землі, надані у встановленому законом порядку, для розміщення, будівництва, експлуатації, використання об'єктів енергетики (електрогенеруючих об'єктів, об'єктів передачі та транспортування електричної та теплової енергії, об'єктів альтернативної енергетики, виробничих об'єктів, необхідних для експлуатації об'єктів енергетики та інших об'єктів, перелік яких визначений спеціальним енергетичним законодавством України), а також призначені для забезпечення діяльності господарюючих суб'єктів (фізичних і юридичних осіб) у енергетичній сфері для її безаварійного функціонування, розвитку, гарантування енергетичної безпеки держави і захисту навколишнього природного середовища.

До загальних ознак земель енергетики, тобто ознак, які можна застосувати до всіх різновидів земель спеціального призначення, на наш погляд, слід віднести такі:

- юридична природа – це різновид (підкатегорія) земель промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та іншого призначення, тобто земель спеціального призначення;
- спрямованість – забезпечення сталого розвитку основних галузей народного господарства держави;
- цільове несільськогосподарське призначення;
- функціональне призначення – використання земель як просторової бази, місця розташування засобів певної діяльності,
- суб'єктний склад – господарюючі суб'єкти (фізичні та юридичні особи);
- спеціальний режим використання і охорони, визначений галузевим законодавством з огляду на сферу народного господарства держави.

До спеціальних ознак земель енергетики належать:

- спрямованість – забезпечення сталого розвитку енергетичної галузі народного господарства України у поєднанні із гарантуванням енергетичної безпеки держави та охорони навколишнього природного середовища;
- спеціальний об'єктний склад, тобто об'єкти, для розміщення чи експлуатації яких надаються землі – об'єкти енергетики, перелік яких визначений галузевим (енергетичним) законодавством України;
- невичерпний перелік об'єктів енергетики;
- нормативна визначеність у спеціальному галузевому (енергетичному) законодавстві порядку набуття прав на землі енергетики;
- спеціальний порядок використання і охорони земель енергетики.

Література

1. Національна програма охорони земель на 1996–2010 роки [Текст]. – К., 1996. – 126 с.
2. Проект Загальнодержавної програми використання та охорони земель. – К. : Державний комітет України по земельних ресурсах, ДП «Головний науково-дослідний та проектний інститут», 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mylang.org.ua>.
3. Новаковський Л.Я. Землекористування енергетики [Текст]: наук. видання / Л.Я. Новаковський, М.І. Шквир. – К. : Урожай, 2009. – 240 с.
4. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4. – Ст. 27.
5. Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів : закон України від 09 липня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 1. – Ст. 1.
6. Мачуська І.Б. Земельне право : навч. посіб. / І.Б. Мачуська. – К. : КНЕУ, 2007. – 280 с.
7. Семчик В.І. Земельне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, М.В. Шульга. – К. : Ін Юре, 2008. – 600 с.
8. Земельне право України: підручник / М.В. Шульга (кер. авт. кол.), Г.В. Анісімова, Н.О. Багай, А.П. Гетьман та ін. ; За ред. М.В. Шульги. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.
9. Шеремет А.П. Земельне право України: підруч. / А.П. Шеремет. – Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги», 2008. – 632 с.
10. Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України : актуальні проблеми практичної теорії. / В.І. Андрейцев. – [2-ге вид., випр.]. – К. : Знання, 2007. – 445 с.
11. Земельне право України : підруч. / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаша. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Істина, 2009. – 600 с.

12. Мірошниченко А.М. Земельне право України : підруч. / А.М. Мірошниченко. – [2-ге вид., допов. і перероб.]. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 678 с.
13. Корнеєв Ю.В. Земельне право : навч. посіб. / Ю.В. Корнеєв. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 248 с.
14. Земельный кодекс Российской Федерации от 25 октября 2001 года № 136-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2001. – № 44. – Ст. 4147.
15. Болтанова Е.С., Женетль С.Ж. Комментарий к Земельному Кодексу Российской Федерации / Е.С. Болтанова, С.Ж. Женетль. – М., 2010. – 150 с.
16. Мірошниченко А.М. Колізії в правовому регулюванні земельних відносин в Україні / А.М. Мірошниченко. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – 270 с.
17. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
18. Боголюбов С.А. Все о земельных отношениях: учебно-практическое пособие / С.А. Боголюбов, Е.А. Галиновская, Е.Л. Минина, В.В. Устюкова. – Проспект, 2010. – 280 с.
19. Краснов Н.И. Правовой режим земель специального назначения / Н.И. Краснов. – М. : Госюриздат., 1961. – 213 с.
20. Земельный кодекс Украины : науково-практичний коментар / За заг. ред. В.І. Семчика. – [3-є вид., перероб. і доп.]. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 896 с.

Анотація

Вітрук І. Я. Поняття і ознаки земель енергетики в Україні. – Стаття.

У статті досліджується поняття, юридична природа, загальні та спеціальні ознаки земель енергетики з огляду на чинне земельне законодавство України та наукові розробки у даній сфері.

Ключові слова: енергетика, земля, землі енергетики, охорона земель, правовий режим земель.

Аннотация

Витрук И. Я. Понятие и особенности земель энергетики в Украине. – Статья.

В статье исследуется понятие, юридическая природа, общие и специальные признаки земель энергетики, учитывая действующее земельное законодательство Украины и научные разработки в данной сфере.

Ключевые слова: энергетика, земля, земли энергетики, охрана земель, правовой режим земель.

Summary

Vytuk I. J. Concept and Features Energy lands in Ukraine. – Article.

The article examines the concept of a legal nature, general and special features of land power due to current land legislation of Ukraine and scientific developments in this field.

Key words: energy, land, land energy, public lands, the legal status of the land.